

Ege Coğrafya Dergisi, 13 (2004), 59-71, İzmir
Aegean Geographical Journal, 13 (2004), 59-71, Izmir—TURKEY

TÜRKİYE’DE YERLEŞİM BİRİMLERİNDE İDARİ STATÜ DEĞİŞİKLİĞİNİN SEÇİMLERE YANSIMASI

Reflections of Administrative statue changes in settlement areas on elections in Turkey

Selver ÖZÖZEN KAHRAMAN

*Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü 17100 Çanakkale
sozozen@comu.edu.tr*

ABSTRACT

While changes in administrative statue of settlement areas can be thought to be multi-dimensional, in this study only the connection of these changes with elections in Turkey is investigated. At the same time, we only discussed the changes occurring after a district has been made a province and how this may influence the elections. In Turkey especially after 1980’s rapid administrative changes can be seen. In 1985 there were 67 provinces and 580 districts. These numbers have risen up to 81 provinces and 850 districts by 2000. In addition, a lot of sub-districts were established during the same period. This caused the number of deputies and mayors to increase. In this work, between 1989 and 1999 we found out the factors influencing election results, governmental areas to which they are attached before and after being made a province, status of representatives, changes in winners and numbers of representatives in these new provinces. Lastly, we compared the status of representation of new provinces with the old ones at General Election in 2002.

Keywords: Electoral geography, geography of representation, malapportionment, Gerrymandering, (redistribution on electoral district), general election.

Öz

İdari statü değişikliği çok boyutlu bir olay olmakla birlikte bu çalışmada sadece seçimler ile ilgisi araştırılmıştır. Bu araştırmada çok geniş zaman ve mekana yayılabilen bu değişimlerden sadece ilçe-il, değişiminin seçim bölgelerine yansımaları üzerinde durulmuştur. Türkiye’de özellikle 1980 yılından sonra hızlı bir idari değişim söz konusudur. 1985 yılında 67 il ve 580 ilçe (merkez ilçeler hariç) bulunurken, bu rakam 2000 yılında 81 il ve 850 ilçeye çıkmıştır. Böylece paylaşılacak milletvekili ve belediye başkanlığı sayıları artmıştır. Bu araştırmada 1989-1999 arasında il olan 14 yerleşmede, seçim sonuçlarını etkileyen faktörler, il olmadan önce ve sonra bağlı buldukları idari alanlar, seçim çevresi değişiklikleri, temsil durumları, birinci parti değişimi, çıkardıkları milletvekili sayıları ve bu illerin Türkiye seçim coğrafyası içindeki yerleri belirlenmeye çalışılmıştır. 2002 Genel Seçimleri bazında yeni iller ile diğerlerinin temsil edilme durumları kıyaslanmıştır.

Anahtar Kelimeler: seçim coğrafyası, temsiliyet coğrafyası, uygun olmayan dağılım, seçim çevresi değişikliği, genel seçimler.

GİRİŞ

Seçim coğrafyası oldukça karmaşık etkiler altında şekillenmekte ve zaman içinde değişebilmektedir. Çok sayıdaki demografik, ideolojik, etnik ve ekonomik değişkenle ilişkili olarak şekillenen seçim coğrafyası, sadece seçmenin tercihleri ile değil, seçim sınırları üzerinde yapılan bazı yasal düzenlemelerle de istenilen kalıba sokulabilmektedir. Kullanılan oyların değerlendirilmesi sırasında bir oyun her seçim çevresinde eşit değere sahip olması beklenen bir durumdur. Bir çok ülkede her seçim çevresinde bir parlamenterin temsil ettiği seçmen sayısının eşitliğini sağlamak mümkün değildir. Ancak oyların değeri birbirine ne kadar yakın olursa, temsilde adalet o kadar sağlanmış olur. Türkiye’de her genel seçim sonrasında tartışılan parlamentodaki sandalye dağılımının ne derecede dengeli olduğuna bu çalışmada cevap aranmaya çalışılmıştır. Özellikle yeni il olan yerleşmelerin temsil coğrafyası açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Burada Türkiye’de oylamayı etkileyen faktörlerin analizinden çok, seçim sınırlarının ve parlamenter dağılımının temsil coğrafyası üzerine etkisinde durulmuştur. 2002 Genel Seçim sonuçları kullanılarak oyların illere göre değer dağılım haritaları çıkarılmıştır.

Türkiye’de Yerleşmelerin İdari Statü Değişikliği

Türkiye yerleşme tipleri ve coğrafi dağılımları bakımından oldukça zengin, fakat idari ve kamu hizmetleri bakımından en karmaşık ülkelerden biridir. Cumhuriyetin ilk yıllarından 1980’li yıllara kadar fazla değişiklik göstermeyen yerleşim birimlerine, bu tarihten itibaren hem yeni türler eklenmiş hem de sayıları hızla artırılmıştır. Türkiye gibi nüfus ve sosyo-ekonomik dinamiklik yaşayan ülkelerde bu gibi değişikliklerin avantajları yanında dezavantajları da bulunmaktadır. Çünkü il yapılan bir ilçe merkezinin zamanla şehirselleşmesini beklenirken tam tersi değişimler olabilmektedir. O nedenledir ki, ülkenin göç ve ekonomik sorunları çözülmeden sadece yapay bir şekilde il sayısını artırmak pek faydalı olmamaktadır. İdari statü değiştirmenin bir sistematığı ve kriteri olması gerekmektedir.

Türkiye’de yerleşim birimlerine idari statü verilme konusunda bir kriter görülmemektedir. Fonksiyon, nüfus, sosyal ve fiziksel yapı gibi bir kriter aradığımızda, hiçbir kriterin tam olarak dikkate alınmadığı görülmektedir. İdari olarak bağlı olduğu birimin değişikliği sadece isim değişikliği ile kalmamakta, bürokratik işlevlerde değişime neden olmaktadır. Ülke nüfusunun yapay bir şekilde kentleşmesini sağlayan bu uygulamalar kır-kent fonksiyonlu yerleşmelerin artmasına neden olmuştur. Kısacası köy nitelikli ilçe merkezleri ve kasaba nitelikli iller ortaya çıkmıştır. Bu durum toplumsal değişim süreci içinde göç ve plansız kentleşmeyi engelleyecek bir uygulama gibi görünse de, bu görevinde pek başarılı olduğu söylenemez. İdari yönetim biçiminin bir üst kademeye çıkartılması kuşkusuz o mekana yenilikler ve kolaylıklar getirecektir. Ancak alt yapısız ve hazırlıksız sadece seçim yatırımı olan değişiklikler genelde pek başarılı olamamıştır. Bu başarısızlığın en önemli göstergesi olarak 1989-1999 yılları arasında il olan 14 ilçenin 11 tanesinin yüksek doğurganlık oranlarına rağmen ülke ortalamasının altında nüfus artış hızına sahip olması ve Kilis, Bartın, Ardahan, Karabük ve Bayburt’un önemli ölçüde nüfus kaybetmesi gösterilebilir. Türkiye sürekli değişim içinde olan bir ülke olduğu için, bu şekilde sürekli bir değişikliklerin sonu gelmeyecektir. Bu değişikliklerin çeşitli açılardan bakıldığında pek çok dezavantajı bulunabilir. Ancak dikkat çeken üç tanesi şöyle sıralanabilir.

- Öncelikle kamu harcamalarını artırdığı için ekonomiye ek yük getirmektedir.
- Belirlenmiş kriterler söz konusu olmadığı için yerleşim birimleri arasındaki standart özellikler kaybolmakta ve bazı ilçe merkezleri (Bandırma, İskenderun, Tarsus) bazı il merkezlerinden (Şırnak, Ardahan, Bayburt) daha gelişmiş olabilmektedir.
- Benzer şekildeki alanlar için bir örnek teşkil etmektedir. Örneğin, Ardahan ya da Bayburt ile benzer özelliklere sahip pek çok ilçe olup, bunlar da seçim öncesi dönemlerde aynı taleplerde bulunabilmektedirler.

Türkiye’de son 20 yılda il ve ilçe sayılarındaki değişimin Tablo 1’e bakıldığında dikkat çekici

Reflections of Administrative statue changes in settlement areas on elections in Turkey

olduğu görülmektedir. Bu süreçte 14 il ve 278 ilçe eklenmiştir (Şekil 1, Tablo 2).

Tablo 1. Sayım yılları itibariyle il ve ilçe sayıları.

Table 1. Number of provinces and districts in respect to census years

Sayım Yılları	İl sayısı	İlçe sayısı
1980	67	572
1985	67	580
1990	73	829
1997	80	849
2000	81	850

Kaynak: DİE

Tablo 2. 1989-1999 yılları arasında il yapılan ilçeler

Table 2. Districts which were made a province between 1989 and 1999

Yıl	İller
1989	Aksaray, Bayburt, Karaman, Kırıkkale
1990	Batman, Şırnak
1991	Bartın
1992	Ardahan, Iğdır
1995	Yalova, Karabük, Kilis
1996	Osmaniye
1999	Düzce

Herhangi bir ilçe merkezinin kasaba iken, kanunla il merkezi olması, o yerleşim biriminin şehir olduğu anlamına gelmez. Bir yerleşmenin şehir olabilmesi için nüfusunun çeşitli ihtiyaçlarını karşılayabilecek fonksiyonlara sahip olması gerekir (Özçağlar, 1997). Bütün bunlar gösteriyor ki, il merkezi olacak yerleşmelerin kentsel fonksiyonlarının gelişme potansiyelleri olmalıdır. Örneğin, Ardahan, Şırnak ve Bayburt il merkezi olmalarına rağmen kasaba nitelikli yerleşmelerdir. Türkiye’de 20 000 nüfus kriterinin altındaki tek il merkezi olan Ardahan (17 274 kişi) kentsel fonksiyonlardan da yoksundur.

Bu 14 ilçe il olduktan sonra, başlangıçta kamu hizmetlerinde yaratılan düşük istihdam ve komşu

kırsal alanlardan il merkezine aldığı göçlerle bir miktar nüfus artışı sağlamıştır. Ancak daha sonra, ekonomisi büyük ölçüde kırsal üretime dayalı, kentsel fonksiyonlardan yoksun bu illerin toplam nüfuslarında bir azalma olmuştur. Örneğin, on yıllık süreçte yeni il olmalarına rağmen Bayburt, Ardahan, Karabük, Bartın ve Kilis nüfusları azalan illerdir. Nüfus kaybı bu illerin kırsal kesimlerinde daha belirgindir. Ardahan’da %o -32,15 gibi yüksek bir oranda kırsal nüfus kaybederken, bu rakam Karabük’te %o -30,87, Bartın ‘da %o -17,47, Bayburt’ta %o -16,48 ve Kırıkkale’de %o -8.55 olmuştur. Kilis ise hem kır hem de kentsel alanda önemli oranda nüfus kaybetmiştir (Tablo 3). Bu 10 yıl içinde önemli ölçüde kırsal kökenli nüfus kentlere göç etmiştir. Kentsel nüfustaki bu hızlı artışa rağmen, bu göçmenlerin hemen kentsel nitelikler kazanması beklenemez. Bu durum seçimler açısından kırsal seçmen tercihlerinin kentlere taşınması anlamına da gelmektedir.

İdari Sınırlar ve Seçim Sınırlarının (*Electoral Division*) Belirlenmesi

Bütün seçimlerde seçmenlerin yasama organlarında temsil edildiği seçim sınırlarına ihtiyaç vardır. Seçimlerin belediye ya da meclis seçimleri olması durumunda seçim sınırları da değişmektedir. Genel seçimlerde il sınırları baz alınırken, belediye seçimlerinde belediye sınırları dikkate alınmaktadır. Seçim sınırlarının belirlenmesi aynı zamanda temsiliyetin coğrafyasını ortaya koymaktadır.

Dünyanın çeşitli ülkelerinde farklı şekillerde belirlenen seçim sınırları ya da seçim çevreleri farklı şekillerde adlandırılmaktadır. Bu sınırlar bazı ülkelerde eyalet (ABD’de), rayon (Rusya’da), canton (İsviçre’de) il (province), ilçe (district) gibi idari sınırlar olurken, bazı ülkelerde sadece seçim için oluşturulan zonlamalar yapılmaktadır. Seçim bölgesi sınırlarını belirleme (*distribution*) ile ilgili kanunlar ve değişiklikler (*redistribution*) her ülkede oldukça önemli ve tartışmalı bir konudur. Çünkü her seçim bölgesinin bir siyasi taraf için yarattığı avantajlar diğer taraf için dezavantaja dönüşmektedir. Bir seçimden diğerine değişen seçim çevrelerinin değişimi meclisteki temsil oranlarını büyük ölçüde etkilemektedir. Bu amaçla

seçim sınırlarını belirleme bağımsız bir organa verilmektedir.

Bağımsız bir organa sahip olma hükümetin ve siyasi partilerin manipülasyonlarını azaltıcı bir yol

gibi görülebilir. Ancak bu durum batı demokrasilerinde bile evrensel bir uygulama değildir.

Tablo 3. Yeni illere ait nüfus bilgileri (Kaynak DİE).

Table 3. Information of population in new provinces

İller	İl olma	Bağlı	İlçe	1990	2000	Toplam	Kentsel	Kırsal
Aksaray	1989	Niğde	6	330 569	396 084	18,08	32,80	4,98
Bayburt	1989	Gümüşhane	2	107 330	97 358	-9,75	0,15	-16,48
Karaman	1989	Konya	5	215 181	243 210	12,24	27,70	-5,49
Kırıkkale	1989	Ankara	8	350 360	383 508	9,04	15,89	-8,55
Batman	1990	Siirt	5	344 121	456 734	28,30	44,62	2,06
Şırnak	1990	Siirt	6	262 006	353 197	29,86	52,28	3,68
Bartın	1991	Zonguldak	3	205 834	184 178	-11,11	9,47	-17,47
Ardahan	1992	Kars	5	163 731	133 756	-20,22	15,45	-32,15
Iğdır	1992	Kars	3	142 601	168 634	16,76	38,43	0,00
Yalova	1995	İstanbul	6	135 121	168 593	22,13	12,54	37,44
Karabük	1995	Zonguldak	5	244 177	225 102	-8,13	3,41	-30,87
Kilis	1995	Gaziantep	3	130 198	114 724	-12,65	-15,11	-7,84
Osmaniye	1996	Adana	6	384 104	458 782	17,76	27,13	8,99
Düzce	1999	Bolu	7	273 679	314 266	13,82	21,05	8,99

Seçim bölgelerinin belirlenmesi seçim bölgesi sayısının ve büyüklüğünün kararlaştırılması sürecidir. Seçim bölgesinin büyüklüğü alansal büyüklükle değil, o bölgeden çıkarılacak milletvekili sayısı ile orantılıdır. Nispi temsillerde seçim bölgesi ne kadar küçük olursa, seçim sisteminin orantı etkisi de o denli küçük olacak ve dolayısıyla küçük partilerin parlamentoya girme şansları da azalacaktır. Seçim bölgelerinin büyüklüğü ile oynanarak temsil dağılımını etkilemek mümkündür (Nohlen, 1996).

ABD'de eyalet parlamentosundaki seçim bölgesi değişiklikleri **gerrymandering** olarak adlandırılır (Glassner vd.,1989). Bu yöntemin amacı mevcut oylarla parlamentodaki sandalye sayısını mümkün olan en üst sayıya çıkarmaktır. Bu yöntemde seçim bölgeleri eşit sayıda seçmen içerir. Yani eşit hacimli seçmen içermek koşulu ile seçim bölgesi sınırlarının değiştirilmesi olayıdır.

Gerrymandering genelde parti çıkarları için kullanılması yanında azınlık etnik grupların

şanslarını artırmak için de kullanılmaktadır (Taylor vd., 2000). Bu yöntemle daha az oyla daha çok sandalye kazanmak mümkün olabilmektedir.

Genel olarak seçim çevreleri üzerinde yapılan *gerrymandering* üç şekilde görülmektedir

- İlk metot artık oy olarak bilinen metottur. Rakip partinin oylarını birkaç farklı bölgede yoğunlaştırarak, bu bölgeler dışındaki seçim çevrelerinde gücünü azaltarak, onun üstünlüğünü yok etme girişimidir.
- İkinci metot boşa giden oy metodudur. Rakip parti oylarını birçok bölgeye yayarak, yoğunluğunu azaltma ve yeterli yüzdeye ulaşmasını engellemek şeklinde yapılır. Mümkün olduğunca çok seçim çevresinde rakibin oyların çoğunluğunu alması engellenir.
- Son metot ise istifleme metodudur. *Gerrymandering* ilk olarak Amerika'da bu şekilde uygulanmıştır. Bir partinin oy potansiyeli olan alanları tuhaf sınırlarla

birleştirilerek çoğunluğu sağlaması amaçlanmaktadır.

Görüldüğü gibi bu üç tipte de amaç herhangi bir siyasi partiyi zafere götürecek oy yüzdesine ulaşmaktır. Genelde dar bölge seçim sistemlerinde, seçim bölgelerinin sürekli yeniden düzenlenmesini gerektiren bu yöntem Türkiye’de seçim çevreleri için uygulanan bir yöntem değildir. Bununla birlikte, seçim çevresi sınırları ile oynanarak yapılan bu değişikliklerin, ülkemizde hiç görülmediğini söylemek doğru değildir. Türkiye’de her il bir seçim çevresi olduğu için, bu değişiklikler illeri bölerek yapılmaktadır. Türkiye’de illerin bölünmesi ile daha küçük ve homojen bir seçmen kitlesi oluşturulması ya da homojen olan bazı alanların dağıtılması ile bir nevi *istifleme metodunun ve boşa giden oy metodunun* uygulandığı bir *gerrymandering* yapılmıştır. Örneğin, Kırıkkale, Ankara’nın bir ilçesi iken geniş oy kitlesi içinde yutuluyordu. Oysa il olduktan sonra Ankara’dan farklı bir siyasi taraf lehine sonuçlar çıkarmıştır. Karaman’ın Konya’dan ayrılmasından sonra ise aynı siyasi davranışı gösteren iki seçim çevresi yaratılmıştır. Böylece aynı oyla daha fazla parlamenter çıkarılmıştır. Şırnak ve Batman illeri Siirt’ten, Bartın ve Karabük de Zonguldak’tan farklı sonuçlar verdiği görülmüştür.

Türkiye’de uygulanan seçim çevresi değişikliğinin esasından farkı, seçim çevrelerinin eşit sayıda seçmen içermemesidir. Türkiye’de bir başka temsil kaybı sebebi ise seçim çevresi yoğunluğu ve dengesizliğinden kaynaklanmaktadır. Türkiye’de *gerrymandering* dışında uygun olmayan dağılım (*malapportionment*) da seçim çevreleri arasında temsiliyette oransızlık yaratmaktadır. Seçim bölgelerinin eşit olmayan sayıda seçmen içermesine *malapportionment* denilmektedir. Türkiye’de idari sınırlar seçim çevresi olarak kullanıldığı için uygun dağılımdan söz etmek mümkün değildir. Orantılı olamayan dağılımın sonuçları da *gerrymandering* kadar anlamlıdır. Bu yöntemde oyların eşitliği ortadan kalkmaktadır. Seçim çevreleri arasındaki seçmen sayısı farkı arttıkça temsil kaybında da artışlar meydana gelmektedir. Bu durumda küçük kentlerin dolayısıyla yeni illerin oyları daha değerli hale

gelmektedir. İlçelerin il olması ile birlikte seçim çevresi sayısı artmıştır. Türkiye’de her ilde en az iki milletvekili seçileceğine göre seçmen sayısı az olan kırsal kökenli seçmenin fazla olduğu alanlarda etkili partilerin doğal olarak milletvekili sayılarının da arttığı gözlenmektedir.

Türkiye’de 1983 yılında uygulanan bir yasa ile her ilin bir seçim çevresi olmasından vazgeçilmiş ve yediden fazla milletvekili çıkarabilecek iller birden fazla seçim çevresine bölünmüştür. 1987 yılında yapılan değişiklikle milletvekili sayısı yediden altıya düşürülmüştür. Milletvekili altıyı geçen iller birden fazla seçim çevresine bölünmüştür (Aleskerov vd., 1999). 1987 seçimlerinde ise altıdan fazla milletvekili çıkaracak iller en az üç milletvekili çıkaracak seçim çevrelerine bölünmüştür. Bu durumda da büyük illerdeki seçim çevreleri sayısı artmıştır. 1983’de 83 olan seçim çevresi sayısı, 1987’de 104’e çıkmış, 1991’de 106 olan seçim çevresi sayısı, 1995’te seçim çevresinin yoğunluğu artırıldığı için 83’e inmiş ve 1999’da 84 olmuştur. 1989-1999 arasında eklenen 14 il ile birlikte, 14 seçim çevresi ilave edilmiş ve bu illere 40 tane milletvekili tahsis edilmiştir. 2002 seçimlerinde sadece Ankara (2), İstanbul (3) ve İzmir (2) birden fazla seçim bölgesine sahip olup, Türkiye toplam 85 seçim çevresine bölünmüştür.

Her ne kadar il olmak bazı alanlarda kalkınmayı beraberinde getirmese de seçimler sırasında milletvekili sayısını artırmaktadır. Ayrıca iktidardaki partiler tarafından gelecek seçim dönemlerinin garantisi gibi görüldüğünden desteklenen bir olaydır. Bir yerleşim biriminin idari statüsünü değiştirme genelde Türkiye’de seçim öncesi dönemin bir alışkanlığı olmuştur.

Bu değişiklik seçim bölgeleri üzerinde bir seçimden diğer seçime değişen ve değişmesi olağan bir durum haline gelmiştir. Bu değişiklikler genelde yönetimde bulunan partilerin eğilimi doğrultusunda yapılmaktadır. Bu manipülasyonlar siyasi partilerin lehine seçmenlerin bir seçim çevresinde toplanması veya aleyhteki seçmenlerin oylarının bölünmesi amacı ile yapılmaktadır.

Türkiye’de seçim sistemlerinde dengesizliği artıran milletvekillerinin illere tahsisi 1989’dan sonra yeni

illerin ortaya çıkması ile iyice belirginleşmiştir. Örneğin, 1987 seçimlerinde 3 milletvekili seçen Gümüşhane ili, buraya bağlı olan Bayburt'un 1989'da il olması ile ikiye bölünmüştür. Burada nüfus ve seçmenin ikiye bölünmesine rağmen 1991 seçimlerinde bu iller ikişerden 4 milletvekili çıkarmışlardır. Aynı şekilde Kars ili de 6 milletvekiline sahipken, Ardahan ve Iğdır'ın il olması ile toplamda nüfus ve seçmen azalmasına rağmen 8 milletvekili çıkarmıştır. 2002 Genel Seçimlerinde bu illerle

şehirlerdeki *oy / milletvekili* oranı temsil eşitsizliği yaratmaktadır.

Görüldüğü gibi farklı oy potansiyeline sahip illerde aynı sayıda milletvekili çıkarılırken (Bayburt ile Yalova) ya da aynı oy potansiyeline sahip alanlarda farklı sayıda milletvekili çıkarılmaktadır (Karaman ile Bartın). Bu durum genelde büyük partilerin lehine sonuçlanmaktadır. Küçük partiler zaten sınırlı seçmene sahip olduklarından yeni illerin oluşumu ile oyları bölündüğü için bir milletvekili dahi çıkaramamaktadırlar.

Tablo 4 . 2002 Milletvekili seçimlerinde seçmen ve milletvekili oranlarının illere göre dağılımı

Table 4. The distribution of proportion of votes and deputies according to provinces in 2002 Deputy Election

İller	Seçmen Sayısı (2002)	Nüfus/ Seçmen %	Mv sayısı (2002)	Seçmen/ Mv	Geçerli oy /Mv	Meclise Giren Partilerin Geçerli Oy/Mv
68 Aksaray	214 655	54,19	4	53 664	38 876	23 078
69 Bayburt	54 768	56,25	2	27 384	19 004	10 812
70 Karaman	131 836	54,21	3	43 945	37 535	21 142
71 Kırıkkale	194 168	50,63	4	48 542	38 080	23 597
72 Batman	201 528	44,12	4	50 382	37 166	10 221
73 Şırnak	142 173	40,25	3	47 391	34 513	9 803
74 Bartın	133 008	72,22	2	66 504	51 887	21 969
75 Ardahan	78 544	58,72	2	39 272	28 686	9 654
76 Iğdır	87 307	51,77	2	43 654	30 903	9 626
77 Yalova	124 556	73,88	2	62 278	45 822	24 094
78 Karabük	156 811	69,66	3	52 270	42 063	23 548
79 Kilis	65 965	57,50	2	32 983	25 153	10 799
80 Osmaniye	264 169	57,58	4	66 042	50 213	22 566
81 Düzce	193 454	61,56	3	64 485	54136	34 937
Toplam			40			

Seçim çevreleri bazında bakıldığında her seçim çevresinde bir milletvekilinin temsil ettiği nüfus sayısında da büyük farklar vardır. İstanbul'da 143 125 kişiye bir milletvekili düşerken, Bayburt'ta 48 679 kişiye bir milletvekili düşmektedir. Seçmen sayıları dikkate alındığında büyük ve küçük iller arasında oransızlıklar dikkat çekmektedir (Tablo 5).

Geçerli oy/milletvekili oranına bir oyun bir değer olması gerektiği mantığı ile bakıldığında, Bayburt ili en az geçerli oyla milletvekili çıkarandır. Yani Bayburt'ta bir oy bir değerdir. Buna göre diğer illeri oranladığımızda, Türkiye haritasında genel olarak oyların doğudan batıya doğru değer kaybına uğradığı görülmektedir. Az gelişmiş Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde ise oyların daha

değerli olduğu dikkat çekicidir. Bir oyun 0,2 değerinde olduğu iller genelde büyük şehirleri içine alan sanayileşmiş, kalabalık seçim çevreleri olduğu görülmektedir. Burada dikkat çeken bir özellik yeni illerin kendi buldukları coğrafi bölgeden daha değerli oylara sahip olmalarıdır. Örneğin, Marmara bölgesindeki oyların genel değeri 0.2 iken, Yalova’nın oy değeri 0,4’dür. Kırıkkale, Karaman, Aksaray, Iğdır ve Kilis’in oyları eskiden bağlı oldukları illere göre daha değerli hale gelmiştir. Buna karşılık Batman ve Şırnak’ ta bir oyun değeri 0,5 iken, Siirt’te 0,8 ile istisnai bir durum yaratmaktadır. Bunun nedeni Siirt’in ekonomik bakımdan çok geri kalması ve sürekli göç vermesi ile Batman’ın gerisinde kalması gösterilebilir. 2002 seçimlerinde Bayburt’ta 19 004 ve Kilis’te 25 153 geçerli oyla bir parlamenter seçilirken, Ankara’da 74 216, İstanbul’da 74 643 ve İzmir’de 78 118 geçerli oyla bir parlamenter seçilmektedir. Bu durumda küçük illerde kullanılan bir oy büyük illerdekilerden daha kıymetli hale gelmektedir. Örneğin, Bayburt’ta oy kullanan bir seçmenin oyu İstanbul, İzmir, Ankara ve Adana’daki bir seçmene göre üç kat daha değerli hale gelmektedir (Şekil 2).

Meclise giren partilerin aldıkları geçerli oyların illere göre kıyaslaması yapıldığında Şekil 2 deki sınırların burada biraz daha net ayrıldığını görmek mümkündür. Ardahan ile Kilis arasında çizilecek bir hattın doğusunda oyların değeri batıdaki illerden daha yüksektir. Burada bir oyun bir değer olduğu il ise Tunceli’dir. Yeni illerden Düzce 0,2 oy değeri ile en değersiz oya sahip iller arasındadır. Yalova, Karabük, Bartın, Aksaray, Karaman, Kırıkkale ve Osmaniye’de oylar 0,3 değerinde olup komşu illerden 0,1 puan daha değerlidir. Kilis, Bayburt ve Batman’da 0,6 olan oy değeri, Şırnak, Ardahan ve Iğdır’da 0,7’dir. Bu değerlendirmede değerli oylar daha da doğuya kaymış, onun dışındaki tüm alanlarda oyların değeri 0,2 ile 0,3 arasındadır. Bu da gösteriyor ki, DEHAP’ın önemli derecede oy aldığı illerde ülke barajı altında kalması nedeni ile, doğudaki oyların daha değerli hale gelmesi *seçmen/milletvekili*

dağılımındaki dengesizliğin bir göstergesidir (Şekil 3-4).

Temsili sistemlerde çeşitli şekillerde temsil oranı kayba uğramaktadır. Bunun bir sebebi de uygulanan seçim sistemleridir. Örneğin, Türkiye’de kullanılan d’hondt + %10 ülke barajı seçim sistemi, küçük partiler için önemli olan illerde temsil kaybına yol açmaktadır (Tablo 6).

Türkiye’de son altı seçim döneminde ilk sırayı alan partilerin oy oranları, 1991 yılına kadar % 30 oranının altına düşmemiştir. 1983 seçimlerinde % 45,1’e (ANAP) olan bu oran, 1987’de 36,3’e (ANAP), 1991’de % 27,0’a (DYP), 1995’te % 21,4’e (RP) kadar inmiştir. 1999 seçimlerinde birinci sırayı alan DSP’nin oy oranı ise % 22,2 olmuştur. Bu rakam 2002 seçimlerinde tekrar % 34,4’e (AKP) çıkmıştır. Bir partiye iktidar çoğunluğunu sağlayan oy oranlarının %21,4 - % 45,1 arasında değiştiği görülmektedir. Bu altı seçim döneminden üçünde tek parti iktidarı görülmektedir. 2002 seçimlerinde bu oran % 34’e kadar düşmüştür.

1987 ve 1991’de uygulanan “Çifte Barajlı d’Hondt + Kontenjan” sisteminin, verdiği sonuçlar itibarıyla, aynı kategoride yer aldığını görüyoruz. Bunun nedeni, kontenjan uygulamasının sisteme katmış olduğu çoğunluk etkisidir. Bu sistemde, bir seçim çevresinde birinci sırayı alan parti, o çevrenin kontenjan milletvekilliğini de kazanmış olmaktadır. Çifte barajlı d’Hondt + kontenjan usulü ile yapılmış olan 1987 seçimlerinde % 36,3 oranında oy alan ANAP, 450 sandalyeli parlamentoda % 64,9 oranında (292 milletvekili ile) temsil edilme olanağına kavuşmuştur. Partinin oy ve temsil oranları arasındaki fark, bu kez % 28,6 olmuştur (Tuncer, 2001). 2002 seçimlerinde AKP oyların %34,4’ünü alırken parlamentodaki sandalyelerin % 66,4’ünü (365 milletvekili) almış ve aradaki fark %32,0’a çıkmıştır. Bu seçim sistemi büyük partilerin egemen olduğu illerin daha fazla parlamenter çıkarmasına neden olmuştur.

Tablo 5. Metropoller ile yeni illerde nüfus, seçmen, geçerli oy / milletvekili Oranları

Table 5 Proportion of population , voter, valid vote of representatives by deputies in new provinces and metropol

Metropoller	Nüfus/Mv	Seçmen/Mv	Geçerli Oy/Mv	Yeni İller	Nüfus/Mv	Seçmen /Mv	Geçerli Oy/Mv
İstanbul	143 125	102 274	74 643	Ardahan	66 878	39 272	28 686
Ankara	138 202	93 065	74 216	Bayburt	48 679	27 384	19 004
İzmir	140 452	100 970	78 118	Karabük	75 034	52 270	43 063
Bursa	132 812	92 963	71 009	Kilis	57 363	32 983	25 153
Adana	132 105	85 291	61 176	Karaman	81 070	43 945	37 535

Tablo 6. Seçim sistemleri, milletvekili seçimlerine katılan ve parlamentoya giren parti sayısı (1983-2002)

Table6. Election systems and the number of the parties participate in deputy election and coming into the parliament (1983-2002)

Seçim Yılı	Seçim Sistemi	Seçimlere Katılan Parti Sayısı	TBMM'ye Giren Parti Sayısı
1983	Çifte Barajlı d'Hondt*	3	3
1987	Çifte Barajlı d'Hondt +Kontenjan	7	3
1991	Çifte Barajlı d'Hondt +Kontenjan	6	5
1995	Ülke Barajlı d' Hondt	12	5
1999	Ülke Barajlı d' Hondt	20	5
2002	Ülke Barajlı d' Hondt	18	2

*En büyük ortalama yöntemi (bölen yöntemi) de denilen bu yöntem, milletvekillerinin seçim çevrelerine dağılımının tam sayı ile olmasını sağlamaktadır. Bu yöntem büyük partilerin lehine bir durum yaratmaktadır.

İdari değişime uğrayan birimlerde il olmadan önceki ve sonraki birinci parti değişimi, il olmasında katkıları olan partilerin etkisini açıkça göstermektedir. Sadece 2002 seçimlerinde farklı bir parti iktidara gelmiştir. Burada parti değişmesine rağmen siyasi kanat ve siyasetçiler pek değişmemiştir. Bu durum Türkiye'de sağ ve etnik partilerin lehine bir sonuç çıkarmıştır. Bu bir anlamda kendi bölgelerini bölerek daha fazla milletvekili çıkarma manipülasyonudur. Bir seçimden diğer seçime siyasi yelpaze değişikliği, o ildeki seçmenlerin seçimlerdeki davranışları ve ilin sosyal yapısı hakkında bilgi vermektedir. Aşağıdaki seçim sonuçları tablosuna göre en istikrarlı il Kilis, en istikrarsız il ise Batman, Şırnak ve Iğdır görülmektedir. Bu 14 il içinde 1983 ve 2002 seçim dönemleri arasında Kilis merkez sağ çizgisini büyük ölçüde korurken,

Ardahan merkez sola en yakın il olarak görülmektedir.

İl olmadan önce ve sonraki birinci parti değişimine baktığımızda, Şırnak, Bartın, Karabük ve Kilis'te bir değişme olmadığını görüyoruz. Bu illerde genelde seçmen tabanı birbirine benzeyen partiler birinci olmuştur. Batman ve Şırnak gibi Güneydoğu Anadolu illerinde parlamento seçimleri kan bağı ile meydana gelmiş siyasi bir birlik olan aşiretlerin gücünün en belirgin göstergesidir (Özer, 1998). Bu gücün belirlenmesinde merkezi otorite ile olan ilişki ve çelişkiler büyük önem kazanmaktadır. Bu nedenle bu illerde Tablo 7 de görüldüğü gibi, bir seçimden diğerine farklı siyasi kanatlara keskin dönüşler olmaktadır. Bu iki il aynı zamanda ülke genelinde birinci olan partilerin etkisinde de kalmamışlardır. Aksaray, Kırıkkale ve

Reflections of Administrative statue changes in settlement areas on elections in Turkey

Osmaniye’de birinci çıkan partiler ülke geneli ile paralel bir özellik göstermektedirler. Aksaray, Karaman, Bayburt, Kırıkkale, Karabük, Kilis, Osmaniye ve Düzce siyasi yelpazenin sağ kanadında yoğunlaşan tercihler yaparken, Batman, Şırnak, Bartın, Ardahan, Iğdır ve Yalova tercihlerinde yelpazenin her iki kanadını da denemişlerdir.

3 Kasım 2002 seçimlerinde seçim sistemleri nedeni ile parlamentoya iki parti girerken iller bazında baktığımızda sadece üç partinin birinciliği aldığını görmekteyiz. Yeni illerden Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dakiler hariç diğerleri ülke geneline

uymuş ve hepsinde AKP birinci parti olmuştur. Bayburt, Şırnak ve Iğdır birer bağımsız parlamenter çıkarmıştır. Türkiye genelinde sadece Bayburt’ta bağımsız oylar parti oylarını geçmiştir. Bayburt’un seçmen sayısının az olması bunda etkili olmuştur. Batman, Şırnak ve Iğdır’da DEHAP birinci parti olurken, Ardahan’da da CHP birinci parti olmuştur. 1999 seçimlerinde ikinci parti olan MHP, yeni illerin büyük bir kısmında birinci parti olan DSP’den daha etkili olmuştur. Ancak büyük kentlerde aynı başarıyı sağlayamamıştır. MHP son birkaç seçimde olduğu gibi küçük ölçekli kentlerin partisi olma özelliğini korumuştur.

Tablo 7. Yeni illerde 1983, 1987, 1991, 1995, 1999 ve 2002 seçimlerinde birinci parti dağılımı.

Table 7. Distribution of parties which came first in new provinces in 1983, 1987, 1991, 1995, 1999 and 2002 elections

İller	İl Olduğu	1983	1987	1991	1995	1999	2002
68 Aksaray	1989	ANAP	ANAP	DYP	RP	MHP	AKP
69 Bayburt	1989	ANAP	ANAP	RP	RP	MHP	Bağımsız
70 Karaman	1989	ANAP	ANAP	RP	RP	MHP	AKP
71 Kırıkkale	1989	ANAP	ANAP	DYP	RP	MHP	AKP
72 Batman	1990	ANAP	RP	SHP	HADEP	HADEP	DEHAP
73 Şırnak	1990	MDP*	SHP	SHP	DYP	HADEP	DEHAP
74 Bartın	1991	ANAP	DYP	DYP	DSP	DSP	AKP
75 Ardahan	1992	HP	SHP	SHP	DYP	DYP	CHP
76 Iğdır	1992	ANAP	ANAP	SHP	HADEP	HADEP	DEHAP
77 Yalova	1995	ANAP	ANAP	DYP	ANAP	DSP	AKP
78 Karabük	1995	ANAP	DYP	DYP	DYP	MHP	AKP
79 Kilis	1995	ANAP	ANAP	DYP	DYP	DYP	AKP
80 Osmaniye	1996	ANAP	ANAP	DYP	RP	MHP	AKP
81 Düzce	1999	ANAP	ANAP	ANAP	RP	FP	AKP
1.PARTİ**	-	ANAP	ANAP	DYP	RP	DSP	AKP

*Milliyetçi Demokrasi Partisi **Ülke genelinde birinci olan parti

Sonuç

Türkiye’de 2002 parlamento seçimlerinin araştırıldığı bu çalışmada sadece temsil coğrafyası idari bölünüş bakımından değerlendirilmiştir. Görüldüğü üzere seçim sistemleri ve seçim çevresi sınırları ülkemizdeki seçim sonuçlarının coğrafyasını açıkça belirlemektedir. Seçim dönemlerini içine alan tarihlerde mezra-köy, köy-belde, belde-kasaba, kasaba-şehir değişim zinciri içinde, idari statü değişimi Türkiye’nin çeşitli bölgelerinden örnekleri ile belirlenerek, değişimin boyutları ortaya konulabilir. Burada sadece ilçe-il değişimi incelenmiş ve bu değişiklikler ne amaçla yapılırsa yapılsın, seçim sonuçlarını etkilediği görülmüştür. İlçelerin il yapılması ile seçim çevreleri arasındaki temsiliyet farkları iyice artmıştır. Bu değişiklikler her seçim döneminde en çok oyu alan partilerin lehine parlamento aritmetiği oluşturmuştur. Görüldüğü gibi Türkiye’de temsilde adaleti sağlayabilmek için hem seçim çevresi belirlemede hem de seçim sistemlerinde bir reforma ihtiyaç vardır. Ülkemizdeki nüfus artışı ve demografik değişikliklere göre seçim çevresi sayısı yeniden düzenlenmelidir. Seçimle ilgili kararlar sadece masa başı işi olmayıp oylamanın mekansal analizinin de yapılması gerekmektedir.

Seçim çevresi düzenlemeleri dışında uygulanan baraj oranları da temsil sorunu yaratmaktadır. Ülke barajı uygulaması Hollanda’da %0.67, İsrail’de %1 ve İsveç’te %4 oranında olup, demokratik birçok ülkede de baraj oranları %0,67-5 arasında değişmektedir. Ülkemiz %10 barajı ile yüksek barajın uygulandığı ülkeler içinde yer almaktadır. Baraj uygulaması ile 1999 seçimlerinde geçerli oyların % 19’u ve 2002 seçimlerinde de % 45’i değerlendirme dışında kalmıştır. Parti sayının fazlalığı nedeni ile çoğu parti baraja takılmaktadır. Örneğin, 2002 seçimlerinde 18 partinin 16’sı baraj altında kalmıştır. Uygulanan d’Hondt sistemi de her zaman birinci parti lehine sonuçlar verdiği için temsil sorunları yaratmıştır. Bunu ortadan kaldırmak için, baraj düşürülebilir (%5’e çekilebilir) ve seçim çevrelerinde il sınırlarından vazgeçilerek nasıl ki İstanbul ve Ankara gibi

büyük iller birden fazla seçim çevresine bölünüyorsa, seçmen sayısı az olan küçük illerin seçim çevreleri birleştirilebilir. Aksi halde sürekli ilçelerin il yapılması ile oluşturulacak yeni seçim çevreleri temsilde adaleti zayıflatacaktır.

Başka bir alternatif olarak, tüm ülke tek bir seçim çevresi olarak kabul edilip, il milletvekilliği yerine ülke milletvekilliği getirilebilir. Bu durumda parlamentoda barajı geçen her parti hem nispi olarak temsil edilir, hem de iller içinde daha az oy aldığı için dikkate alınmayan partilerin boşa giden oyları da değerlendirmeye alınır. Ayrıca il milletvekilliğinin yarattığı, alınan oyların karşılığı gibi düşünülen patronaj ağırlıklı faaliyetler de azalabilir.

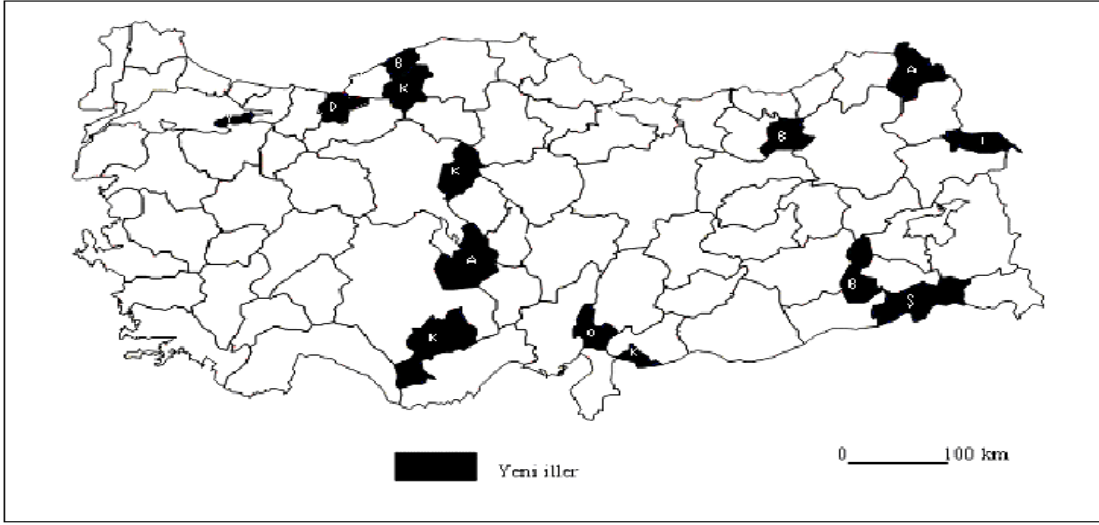
Sonuç olarak, seçim çevreleri belirlemede dikkat edilmesi gereken en önemli konuları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Nüfusu ve seçmeni sürekli azalan seçim çevrelerinde, milletvekili dağılımının orantılı olması için birleşik seçim bölgeleri oluşturulabilir.
- Yeni seçim bölgeleri siyasal partilerin isteklerinden değil, bölgesel dengesizlikleri kaldırma eğiliminden hareketle yapılmalıdır.
- Temsilde adaletin sağlanabilmesi için seçim bölgelerinin barındırdığı seçmen ve nüfus / milletvekili miktarları arasındaki uçurumlar azaltılmalıdır.

Coğrafi bakış açısı ile oyların parlamentolere dönüşümünün verildiği bu çalışma ile seçim coğrafyasının tek yönü ele alınmıştır. Türkiye’de daha kompleks etkiler altında şekillenen bölgesel seçim yapılarının araştırılması ile Türkiye seçimlerinin coğrafi kalıpları ve bölgesel değişim dinamikleri ortaya çıkarılabilir.

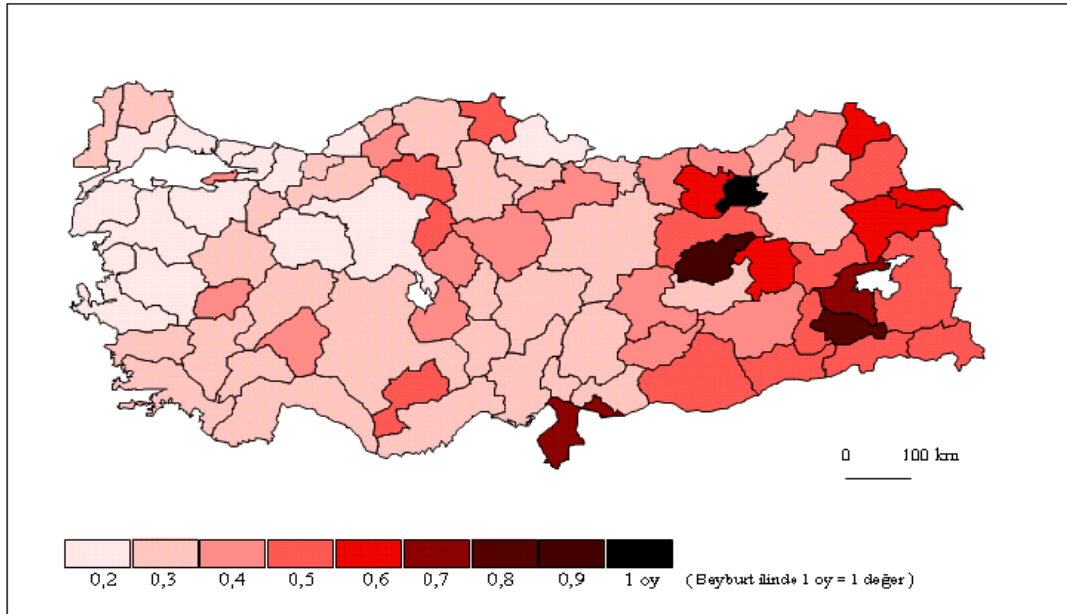
REFERANSLAR

- Akgür, Z.G., 1997. Türkiye’de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgeler Arası Dengesizlik (1970-1993). Kültür Bakanlığı yayınları, Kültür Eserleri Dizisi/201, Ankara.
- Aleskerov, F., Ersel, H., Sabuncu, Y., 1999. Seçimden Koalisyonla, Siyasal Karar Alma. YKY, İstanbul.
- Nohlen, D., 1996. ‘Seçim Sistemleri, Türkiye ve Avrupa’da Seçim Sistemleri’. Politics and Society, Friedrich Vakfı, 19-54.
- Glassner, M.I., de Blij, H.J., 1989. Systematic Political Geography, Jhon Wiley&Sons, NewYork.
- Özçağlar, A., 1997. Türkiye’de Belediye Örgütlü Yerleşmeler (Kasabalar-Şehirler). Ekol Yay, Ankara.
- Özer, A., 1998. Modernleşme ve Güneydoğu, İmge Kitabevi, Ankara.
- Taylor, P.-Flint, C. 2000. Political Geography, Prentice Hall, England.
- Tuncer, E., 1996. ‘Seçim Sistemi uygulamalarında Türkiye Örneği, Türkiye ve Avrupa’da Seçim Sistemleri’. Politics and Society, Friedrich Vakfı, 108-118.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, 1990, 1995, 2000, Türkiye İstatistik Yıllığı, DİE yayınları , Ankara.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, 1983, 1987, 1991, 1995, 1999 ve 2002 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları, DİE yayınları, Ankara.

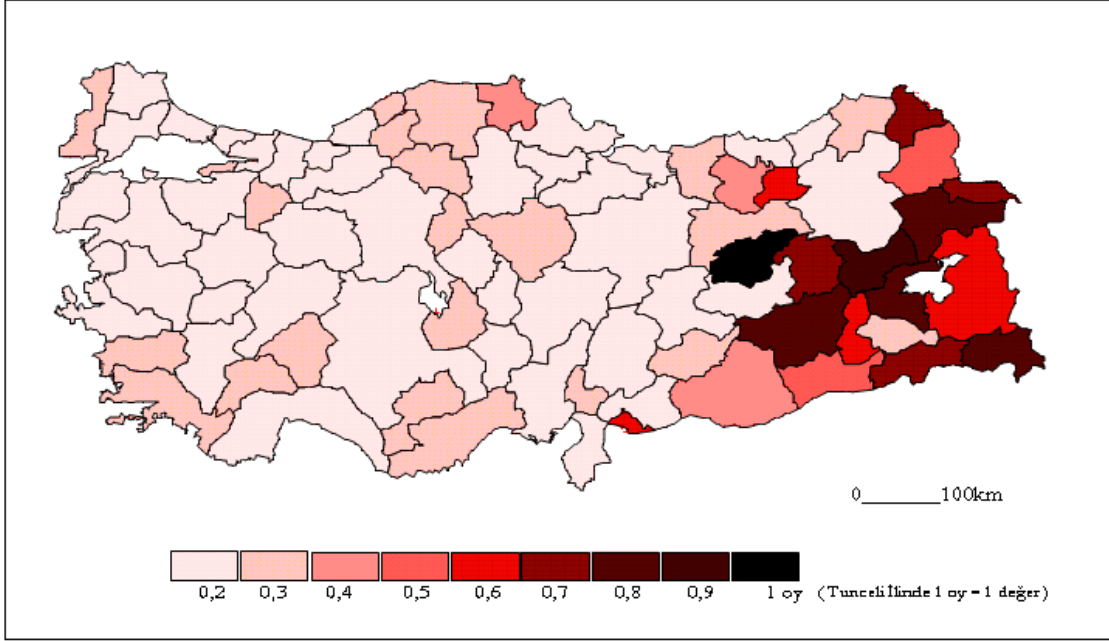
Şekil 1: 1980-2000 yılları arasında il statüsü verilmiş olan yerleşmeler.

Figure1: The settlements which were given the status of province between 1989 and 2000.

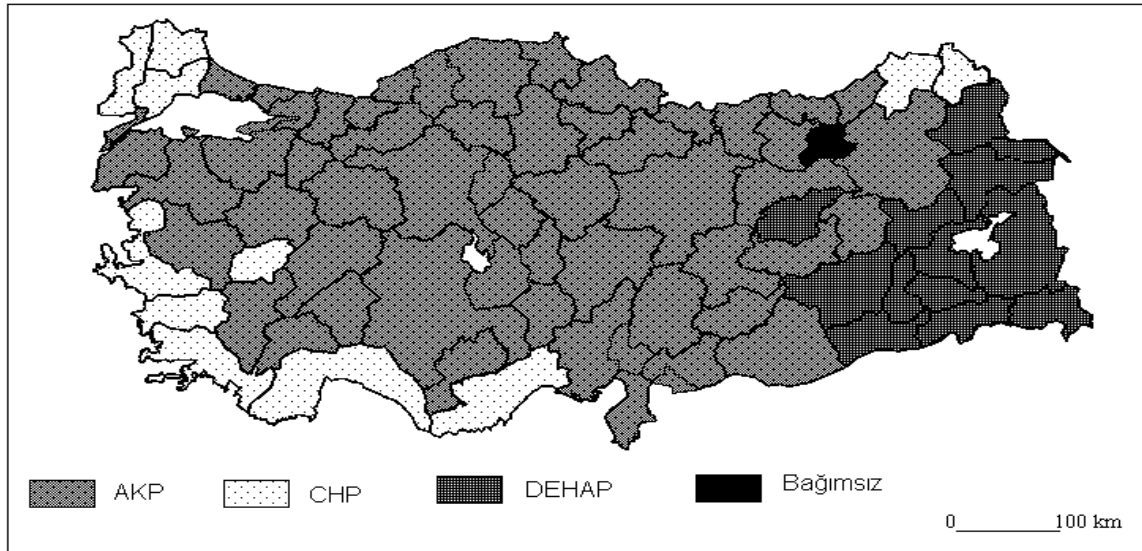
Şekil 2: 3 Kasım 2002 seçimlerinde bir geçerli oyun illere göre değər dağılımı

Figure 2: Value of a valid vote distribution according to provinces in 2002 election.

Şekil 3: 3 Kasım 2002 seçimlerinde Meclise giren partilerin (AKP, CHP, Bağımsız) aldıkları oyların illere göre değer dağılımı

Figure 3: Distribution of value of the votes which were obtained by parties, which came into parliament according to provinces in 2002 election

Şekil 4: 3 Kasım 2002 Genel Seçimlerinde partilerin birinci oldukları illerin dağılımı

Figure 4: Distribution of provinces where the parties came first in 2002 General Election